

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Voetius en Lodensteyn / J.C. Trimp.
Auteur(s)	Trimp, J.C.
In	<i>De onbekende Voetius. Voordrachten wetenschappelijk symposium Utrecht 3 maart 1989</i> / red.: J. van Oort ... [et al.]. (Kampen, Kok, 1989), p. 191-199.
Copyright	2006 / erven J.C. Trimp Kok Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.08.30; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B99000587

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

Dr. J.C. Trimp

Voetius en Lodensteyn

Toen Voetius op 1 november 1676 op 87-jarige leeftijd was gestorven, lieten zijn ambtsbroeders zich niet onbetuigd. Cornelis Gentman die reeds als student zijn huisgenoot was geweest en die er zich op mocht beroemen ‘van met hem wel de meeste familiariteit te hebben geoefent’, viel de eer te beurt hem in een *Lyck-predikatie* te mogen herdenken.¹ Hetzelfde voorrecht genoot Andreas Essenius, die in opdracht van de Senaat der Utrechtse Academie de *Oratio funebris* hield.

Lodensteyn was de derde Utrechtse predikant die zich, in dit geval zonder enige opdracht, geroepen voelde zijn gestorven vriend in een uitvoerig gedicht van 32 achtregelige strofen te herdenken. Het gedicht droeg de titel *Ter Gedagtenisse van den Eerweerdigen, Godtsaligen, Geleerden en seer Vermaarden Heere, den Heere Gysbertus Voetius*. Het verscheen nog in het jaar van Voetius' dood bij de drukker Willem Clerck, die ook Lodensteyn's *Beschouwinge van Zion* uitgaf.²

Lodensteyn spreekt in dit gedicht *over* Voetius en *tot* de leden zijner kerk, dit laatste echter veel nadrukkelijker dan het eerste. De naam Voetius valt pas in de vierde strofe; de inleiding en de zeven laatste strofen hadden zonder bezwaar een plaats kunnen vinden in de *Beschouwinge van Zion*. Blijkbaar heeft de dichter zich niet kunnen losmaken van zijn treurnis over het verval der kerk.

In het middelste gedeelte herdenkt hij Voetius als één der helden in de strijd, eerst tegen het remonstrantisme en daarna tegen een dode orthodoxie die niet gepaard gaat met een godzalige levenswandel.

Warmer van toon is de persoonsbeschrijving. Hij memoreert Voetius' geweldige belezenheid en enorme werkkraft. Ondanks velerlei besognes vond hij toch tijd voor zijn studenten. Moedig verdroeg hij de laster zijner vijanden; met voorbeeldig geduld onderging hij, samen met zijn vrouw, het huiselijk leed dat hen trof.

Welke indruk krijgen wij van de band die de dichter met Voetius verbond? Men behoeft dit gedicht slechts te vergelijken met de verzen die hij dertien jaar eerder aan zijn boezemvriend Justus van den Bogaert wijdde. Hij had toen behoefte aan een *Claag-lied*, terwijl hij hier van een lied ter gedachtenis spreekt. De onderlinge verhouding tussen Voetius en Lodensteyn werd stellig niet gekenmerkt door de

1. *Allon Bachuth of Lyck-predikatie over de Dood van den Hoog-beroemden Heere Gysbertus Voetius, Professor der Heylige Theologie, en Herder der Gemeinte Christii tot Utrecht* door Cornelis Gentman. Utrecht 1677, p. 13. *Pamflet K.B.*, no. 11554.
2. De tekst van het gedicht is volledig opgenomen in A.C. Duker, *Gysbertus Voetius*. Leiden, 1897-1914, dl. III, Bijl. LXII.

J.C. TRIMP

familiariteit waarop Gentman zich kon beroemen. Hier domineert de dankbaarheid aan een leermeester die op zijn geestelijke vorming de stempel heeft gedrukt; een aan bewondering grenzende eerbied voor diens capaciteiten en een innige verbondenheid met de veldheer onder wiens vaandel hij de strijd voerde.³

Uiteraard had de stimulans tot vertrouwelijke omgang van de oudere leermeester moeten uitgaan, waarop Lodensteyn dan had kunnen reageren. Welke factoren kunnen er geweest zijn die Voetius hiervan weerhouden hebben?

Stellig spelen omgangsvormen en geaardheid in zo'n proces een grote rol en reeds hierin constateren wij belangrijke verschillen. Lodensteyn moet in de omgang een gereserveerde indruk gemaakt hebben. Doordat wij geen portret van hem bezitten, zijn wij aangewezen op de beschrijving die Van der Hooght van hem geeft en deze kent hem toe 'een Statig, ontsachtlijk en Deftig Wesen, waarmede de natuur hem hadde begaaft/'t geen de statige Opvoeding in hem hadde gequeeckt/en 't geen de genade in hem hadde geheyligt'. Kortom, zijn gelaat en optreden waren ernstig, waardig en dwongen respect af. Hij noemt hem ook een man van weinig woorden. 'Sijne woorden waren of weynig/of altijd ernstig.'⁴ Voetius was daarentegen vlot in de omgang. Gentman getuigt: 'Hy was altijd vroolijck en blygeestig/en de rechte remedie tegen alle melancolie/voor die met hem verkeerden.'⁵ Zelfs in zijn *Disputationes* kon hij zich soms niet weerhouden een anekdote in te lassen.⁶

Het verschil in omgangsvormen correspondeert met verschil in geaardheid. Voetius voelt zich met hart en ziel betrokken bij alles wat zich in wijde kring om hem heen afspeelt. Hij staat aan de wieg van de Utrechtse Academie en heeft bijna dertig jaar lang een beslissende invloed op haar benoemingen en besluiten. Als predikant is hij de leidende figuur in de plaatselijke kerkeraad en bepaalt hij de strategie der gemeente in haar verhouding tot de Overheid. Daarnaast de nimmer aflatende polemieken: met Jansenius, met Tilenus, met Descartes, met Schoock, met Maresius, met Coccejus. Geen wonder, dat een geïrriteerde Heidanus spreekt van 'dat welbekende personage, dat zich *voet* noemt, maar zich overal als *hoofd* gedraagt'.⁷

Lodensteyn is niet minder consciëntieus in de vervulling zijner plichten, maar zijn belangstelling is minder breed en het door hem gekozen celibaat laat hem veel ruimte om toe te geven aan zijn neiging tot inkeer en meditatie. Voetius is op zijn plaats in het Poelenburchsteegje, in het hart van de stad. Lodensteyn refereert het 'Salig

3. M.J.A. de Vrijer, *Schorthinghuis en zijn analogieën*. Amsterdam 1942, p. 117 noemt Voetius Lodensteyn's intimus en acht dit bewezen door de financiële garantie die deze aan Voetius' weduwe en kinderen bood bij de uitvoering van het testament. Levert trouwe vriendschap en dankbaarheid niet een even goede verklaring?

4. Het door Everardus van der Hooght geschreven Levensbericht in de *Voorreden* van de door hem uitgegeven *Negen predikatiën (...) van J. van Lodensteyn*. Amsterdam 1697, p. 33.

5. A.w., p. 21.

6. A.C. Duker, *a.w.*, dl. III, Bijlage VII.

7. ὁ δεῖνα, qui a pede nomen habet et ubique se ut caput gerit. Brief van Heidanus aan Coccejus, geschreven te Utrecht, 21 november 1653. Geciteerd in J.A. Cramer, *De theologische faculteit te Utrecht ten tijde van Voetius*. Utrecht 1932, p. 10.

eensaem! Met Godt gemeensaem!’ in zijn stille huis buiten de muren, afgeschermd tegen lawaai en bedrijvigheid.

Ook in godsdienstig opzicht zijn er verschillen. Niet in belijdenis of levenswandel, maar wel in *godsdiensstige beleving*. Voetius’ geloofsleven maakt de indruk van bewogen, maar zonder schokken. Geen extatische hoogtepunten, maar ook geen diepten van verlatenheid. In het zwaarste verdriet, zoals bij de dood van zijn zoons Daniël en Paulus, houden een vast geloof en een kinderlijk vertrouwen hem staande.

Tegenover de mystieke vroomheid der Middeleeuwen staat hij zeer gereserveerd. In zijn disputatie over de *Geestelijke Verlatingen* meent hij dat men, met recht oordeel, wel eens wat van de Roomse schrijvers kan overnemen, doch men moet altijd op zijn hoede zijn. Voor de visie op de geestelijke verlating is het b.v. van ingrijpende betekenis, of men al of niet gelooft in de volharding der heiligen.⁸

De scholastieke methode fungeert hier als een voortreffelijke vorm van genuanceerd denken. Zorgvuldig onderscheidt Voetius natuur en genade: men moet de geestelijke verlating niet verwarren met depressieve stemmingen die uit lichamelijke of geestelijke ziekten voortkomen. Voorts staat het geloof centraal en is de bevinding van het geloof afhankelijk. Als voornaamste oorzaak van geestelijke troosteloosheid of ongevoeligheid noemt hij het gebrek aan heldere toeëigening des geloofs.⁹

Anders dan Voetius heeft Lodensteyn juist uit die mystieke literatuur vele impulsen ontvangen.

A. Onder invloed van Bernard van Clairvaux en de Hooglied-mystiek ontdekt hij dat erotische gevoelens, die in het menselijk bestaan zo nauw gebonden zijn aan de seksualiteit, niet verloochend behoeven te worden, maar dat deze zich, mits bevrijd van aardse binding, kunnen richten op de verheerlijkte Heiland. Hij ervaart ‘die gevoelige liefde tot Christus en de allerinnigste gemeenschap der ziel met Hem’.¹⁰ Hierdoor wint het geloofsleven aan warmte, maar staat het tevens bloot aan wisselvalligheid.

B. In de laatste tien jaren van zijn leven is Lodensteyn onder de bekoring van de speculatieve mystiek, in het bijzonder van Tauler. Evenals deze karakteriseert hij de zonde als eigenliefde: de mens is een liefhebber van zichzelf (2 Tim. 3:2 in de St. Vert.). Als men dit ‘eigene’: de egocentriciteit overwint, en – in dit opzicht – tot een Niet wordt, bezit men de gelukzaligheid. Dan wordt men ‘Niets voor sig, maar

8. Gisbertus Voetius/Johannes Hoornbeeck, *Geestelijke Verlatingen*. Uitgave van het Traktaat-genootschap ‘Filippus’ 1898, p. 21.

9. *Ibidem*, p. 33, 37, 23.

10. *J. van Lodensteyns Negen Predikatiën*, ed. Everardus van der Hooght. Herdruk J.J. Groen en Zoon. Leiden z.j., p. 160. Cf. de Hooglied-poëzie in *J. van Lodensteyns Uitspanningen, behelsende Eenige STIGTELYKE LIEDEREN en andere GEDIGTEN*. (...) Utrecht 1676, p. 14, 104, 109, 216, 284, 398.

J.C. TRIMP

absoluut alles voor dat Oneyndig Wesen'.¹¹ Dan is de gevallen menserschape tot de paradijselijke staat van vóór de zondeval: volkomen eens-denkend en eenswillend met zijn Schepper en is dat niet de gelukzaligheid? De weg is wel moeilijk. In dit proces van 'ontwording' is zelfs geen plaats voor het verlangen naar gevoelige gemeenschap met God. Hier past alleen de gelatenheid: Niets willen, maar afwachten wat God beschikt.

Meestal heeft Lodensteyn de gedachten die hij aan de mystici ontleende, in het Calvinistisch kader kunnen plaatsen. Bij de leer van de 'ver-niet-ing' is dit het minst gelukt. Hij doet hier een concessie aan het dualisme van het geestelijke en het natuurlijke.

Er waren dus duidelijke verschillen in geloofsbeleving tussen hen beiden en men kan zich terecht afvragen of Voetius hierin misschien aanleiding heeft gevonden tot enige reserve tegenover zijn alumnus. Dit kan echter nauwelijks het geval zijn geweest. De historicus beschikt vaak over gegevens die de tijdgenoot onbekend blijven. Het beeld dat wij ons van Lodensteyn vormen, berust in belangrijke mate op zijn gedichtenbundel *Uytspanningen*, die pas in Voetius' sterfjaar verscheen en op zijn voornaamste prozawerk *Beschouwinge van Zion*, dat in afleveringen uitkwam vanaf 1674, toen Voetius al zwak en ziekelijk was.

De Utrechtse Gereformeerden kenden Lodensteyn voornamelijk uit zijn preken en daarin trof hen zijn duidelijke voorkeur voor het bevindelijke. In een vinnig pamflet uit 1668, gericht op de Utrechtse predikant Sanderus, komt Lodensteyn zijdelings ter sprake.¹² Sanderus' trant van preken wordt als volgt belachelijk gemaakt: 'Og dat hoor ik so gaerne als men zo duydelyk preekt/t'is anders niet of hy in een Mens Zijn hert had' gezien/zo klaer weet hy 't uyt te leggen. Dat beken ik; ik dogt by me zelven/waer haelt hy 't van daen? Maer dat heyt hum *Vader Lodesteyn* geleert/die gaet ook dadelyk tot de Praktyk'. Praktische prediking betekent dus: bevindelijke prediking, gericht op de praktijk der godzaligheid.

Lodensteyn heeft met zijn belangstelling voor de Middeleeuwse mystieken niet te koop gelopen. Hij beperkte het mystiek taalgebruik tot zijn gedichten en die waren aanvankelijk niet voor publicatie bestemd. Het valt op in de elegie op Anna Catharina van Lochorst, anno 1669.¹³ Vervolgens in de liederen die hij schreef tijdens zijn gevangenschap op het Fort Rees, waarin het thema van 's mensen nietigheid centraal staat. Dit viertal z.g. *Reesche Lieder* werd buiten zijn weten gedrukt.¹⁴ Pas in de Tweede Samenspraak van de *Beschouwinge van Zion*, die in 1674 verscheen, komt

11. *J. van Lodensteyns Geestelyke Gedagten (...) aangaande het ware wesen van 's Menschen Gelukzaligheyd*, p. 263. Deze verhandeling is opgenomen achter *J. van Lodensteyns Beschouwinge van Zion*. 4e dr., Amsterdam 1718. In het vervolg aangeduid als *Geestel.Ged.* en *B.v.Z.*

12. Johannes van Lamén, *Een Likkepotje voor den Heessen Musicant, die de Christelyke Gemeynel voorleden Sondag den ... September een Deuntjen over een vaars uyt het Hoogeliet vereerde*, etc., 1668, p. 5. Pamflet *F. Muller*, nr. 5670.

13. *Uytsp.*, p. 234.

14. *Uytsp.*, p. 78-90.

hij openlijk uit voor de grote waarde die de mystieke theologie voor hem heeft.¹⁵

Ten opzichte van de mystieke termen maakt hij een belangrijk voorbehoud. 'Woorden die *met de regtsinnigheyd der Gereformeerde Waarheyd niet en accorderen*, die schaffe ik glad af; desgelijks die gevaarlijk zijn/en in so verre zij sodanig zijn.' Eigenlijk vindt hij de lectuur der mystieken iets voor ervaren Christenen; de gehele gemeente is er nog niet rijp voor.

Ik soude van sulke woorden/als de ervarenen in desen of tot *verhoginge* van de hooge saken/of tot levendiger *uydrukkinge*, of ook tot *eygen stigting* en meerder *vermaak* of diergelijke/somtijds gebruyken/(onder verbetering) oordeelen/(dog *analogisch* en met onderscheyd) dat met die te handelen ware als de *H. Apostel* ordonneert/nopende de *vreemde talen*, t.w. so verre/dat yder die tot sijn eygen stigting *tusschen God en hem* mag gebruyken/en niet in de gemeente/ten zij met genoegsame uytleggingen.¹⁶

Doordat Lodensteyn de mystieke termen vermeed en de mystieke gedachten plaatste in het Gereformeerde kader (zoals: alles tot Gods eer; de nietige mens tegenover de Algenoegzame God) hebben zijn tijdgenoten de dualistische achtergrond van die mystiek niet of nauwelijks onderkend.

Dat de mystieke inslag in Lodensteyn's geloofsleven hem van Voetius onderscheidt, blijkt tevens uit hun verschillende reactie op De Labadie. Voetius koestert aanvankelijk hoge verwachtingen van De Labadie, maar zodra deze zich van de kerk afscheidt, keert hij zich van hem af. Hij is niet onder de indruk van De Labadie's persoonlijkheid en uitsluitend bedacht op het welzijn van de kerk.

Lodensteyn's gedrag is minder doorzichtig. Er zijn genoeg redenen te noemen die hem van aansluiting bij de Labadisten weerhouden hebben. Voorop staat zijn liefde tot de vaderlandse kerk wier welzijn hem zo intens ter harte gaat en voor wier kwalen hij zichzelf mede-verantwoordelijk achtte. Voorts blijkt uit niets dat Lodensteyn een kerk van uitsluitend wedergeborenen voor ogen stond. Het is waar dat hij bij het onderzoek der belijdeniscatechisanten ook vragen stelde om te ontdekken of hun kennis meer dan letterkennis was en of zij door Gods Geest geleerd waren, maar dat houdt niet in, dat hij jonge mensen die ernst maakten met hun geloof, ooit de weg tot het lidmaatschap der kerk zou hebben bemoeilijkt. Een niet te veronachtzamen verschil met De Labadie is ook, dat hij wel *grosso modo* de wedergeborenen van de onwedergeborenen meent te kunnen onderscheiden, maar dat 'niet onfeilbaarlijk', slechts 'na 't oordeel der waarschijnlijkheid'.¹⁷

Toch heeft hij, zij het niet met De Labadie, dan toch met diens naaste medewerkers,

15. *B.v.Z.*, p. 39-46.

16. *B.v.Z.*, p. 43.

17. *B.v.Z.*, p. 219.

J.C. TRIMP

ook na hun afscheiding, vriendschappelijke betrekkingen onderhouden. Koelman deelt mee, dat hij in 1671 een van De Labadie's naaste helpers n.l. Dulignon ten huize van Lodensteyn aantrof.¹⁸ Pierre Yvon, een andere intimus van De Labadie, vermeldt dat Lodensteyn het vaak tegen vrienden had uitgesproken: 'Dien Man Gods (n.l. De Labadie) is een levendige fonteyn: Wy zijn maar regen-backen, en noch dikwils ledig.'¹⁹

Lodensteyn heeft, zeker aanvankelijk, een diepe bewondering gehad voor De Labadie's charismatische persoonlijkheid. Diens vurige welsprekendheid, zijn overtuigingskracht, de zegen des Hemels die kennelijk op zijn arbeid rustte, dat alles maakte hem in Lodensteyn's ogen tot een Man Gods, meer dan iemand bekwaam om de kerk uit haar doodslaap te wekken.

De Labadie beantwoordt aan de voorstelling die Lodensteyn zich maakte van een Christen, vol des Heiligen Geestes: een voorstelling die in hoge mate bepaald wordt door het extatisch karakter van de uitstorting van de H. Geest op de Pinksterdag. In 1661, jaren vóór de kennismaking met De Labadie, onderkende hij in de vroomheid het element van de geestelijke dronkenschap²⁰ en wanneer Koelman in 1671 zijn afkeuring uitspreekt over de tonelen van geestvervoering die zich bij de Labadisten in Herford tijdens de Avondmaalsviering hadden voorgedaan, valt Lodensteyn hem niet bij.²¹ Toen hij in 1667, dus in de tijd dat de kerkelijke procedure tegen De Labadie in volle gang was, in een preek uiteenzette welke eisen men aan een predikant moet stellen, legde hij zo sterk de nadruk op de Geest der wedergeboorte, dat een pamfletschrijver hem van 'Quaekery' beschuldigde.²²

Ik vermoed dat juist de bewondering voor De Labadie's charisma in belangrijke mate heeft bijgedragen tot Lodensteyn's ontmoediging. Hij praat zichzelf een gevoel van minderwaardigheid aan, dat uitmondt in klachten over geestelijke dorheid en schaarste in gevoelige genade. De Labadie een levende fontein; hijzelf een regenbak en dan nog dikwijls ledig!

Op zijn 50e verjaardag dicht hij:

't Is dunckt my altijd winter met u: want
Uw hert is als een stijf bevrozen land
Uw spruyten dorr: hoe soud gy andre
Groenen doen?²³

18. J. Koelman, *Der Labadisten dwalingen grondig ontdekt en wederleyt*. Amsterdam 1684, p. 153.
J. Proost, *Jodocus van Lodenstein*. Amsterdam 1880, p. 34.

19. Pierre Yvon, *Leere van den h. Doop en desselfs suyvere bedieninge*. Amsterdam 1683, p. 160, 161.

20. *Uytsp.*, p. 52.

21. Zie noot 18.

22. *Verdediging van de Procedure van de Achtb:Magist: en de Synode van de Provintie van Utrecht, gehouden den 4, 5, 6, 7 September deses Jaers 1667 (...)*, p. 33. *Pamflet K.B.*, no. 9600. *J. van Lodensteyns Corte Aenmerckingen op 't geen hem raakt in seker Bouckje onlangs uitgekomen, onder de naam van Verdeding (sic!) der Proceduren etc.* Utrecht 1667. *Pamflet U.B.* Amsterdam, no. 2097.

23. *Uytsp.*, p. 297.

Voetius heeft voor Lodensteyn's moeilijkheden veel begrip opgebracht. In de Opdracht van zijn *Beschouwinge van Zion* vermeldt deze dat een 'voornaam Leeraar' hem tot schrijven heeft aangespoord. De veronderstelling ligt voor de hand, dat hij op zijn oude leermeester doelt. Voetius of wie het ook geweest moge zijn, treedt in het voetspoor van Maria Tesselschade die de bedroefde Huygens als medicijn voorschreef: 'Hy stell' sijn leed te boeck, soo hoeft hij 't niet t'onthouden'.

Enige jaren voor zijn dood vraagt Lodensteyn zich af, of de roeping tot het predikambt die hij in zijn jeugd voelde, geen ijdele inclinatie was geweest en overweegt hij zijn ambt neer te leggen.²⁴ En weer treedt Voetius even uit de achtergrond naar voren en overreedt hem aan te blijven. Hij heeft een heel praktisch argument, n.l. 'Wie zullen wij dan voor jou in de plaats krijgen?'²⁵ Een Voetiaans geluid. Het herinnert aan wat Gentman in zijn *Lijckpredikatie* vermeldt. Hij ontmoette Voetius, vlak na het overlijden van diens zoon Daniël. Met de tranen van verdriet nog in de ogen had Voetius zich toen bezorgd uitgelaten over Daniël's opvolging aan de Academie.²⁶

Om het verschil in geardheid en gedrag tussen Voetius en Lodensteyn met een algemene term aan te duiden kan men van extravert en introvert spreken. Voetius' denken is extravert: gericht op de pluriforme werkelijkheid en dienovereenkomstig genuanceerd. Hierbij bewijst de scholastieke methode goede diensten, doordat zij met haar verdelingen en onderverdelingen, haar uitzonderingen en tegenwerpingen dwingt tot steeds nauwkeuriger beschouwing van het object. Pas na dit oriënterend onderzoek toetst Voetius het concrete gegeven aan het Goddelijk gebod.

Lodensteyn heeft in de *Weeg-schale der onvolmaacktheden* ook gewezen op de noodzaak steeds bij de concrete zondige daad te beginnen, want alleen uit het bijzondere leert men de aard en eigenschappen der zonde kennen.²⁷ Toch stelt hij zich in genoemde verhandeling ten doel de zonde in haar algemeenheid te tekenen om op die wijze de afschuwelijkheid en verwoestende kracht van *elke* zonde aan te tonen. Hij bundelt daartoe alle aspecten die in de H. Schrift diffuus aanwezig zijn: schennis van Gods majesteit; het verminken van het beeld Gods dat de H. Geest in de gelovige

24. Melchior Leydekker in de 2e dr. van Lodensteyn's *Weeg-schale der onvolmaacktheden*. Rotterdam 1712. Herdruk in 1882, bezorgd door J.H. Donner. In 1980 opnieuw uitgegeven door B.V. Uitgeverij 'De Banier' te Utrecht. Voorrede, p. 13, 14.

25. In *B.v.Z.*, p. 118, 119 legt de auteur Ahikam de woorden in de mond, 'dat so een (als Lodensteyn) sijn post/daar hy in gestelt is/soude verlaten.../dat was al vry-bedenkelyk; insonderheyd/so hy 't gewigte der saken/ende de Constellatien van alle die dingen in de gemeynte tot de beroepinge van eenen *regt geestelijken*, soo geschapen siet ten insigten van oorsaken/voorwerpen etc. dat hy sig beswaarlijk een seer vorderlijken uytslag inbeelden kan/in een tijd als het met hem/en anderen so geesteloos daar henen ligt'.

26. Corn. Gentman, *a.w.*, p. 18.

27. *J. van Lodensteyns Weeg-schale der onvolmaacktheden, ofte Bedenckingen nopende 't Gewigte of de regt-matige agtinge te maacken van de Gebreken en Struyckelingen der Geheylighden op der Aarden*. Utrecht 1664, p. 158, 159.

J.C. TRIMP

opricht; het openkrabben van de wonden des Heilands; het bedroeven van de H. Geest. Bovendien legt hij er de nadruk op, dat in de minste zonde de natuur is van de grootste.²⁸

Het spreekt bijna vanzelf dat Voetius noch Lodensteyn er altijd in slaagden tot een volkomen juist ethisch oordeel te komen. In de eerste plaats dreigt het gevaar dat het oriënterend onderzoek gekleurd is door vooringenomenheid en daardoor in objectiviteit te kort schiet. Voetius en Lodensteyn waren er beiden van overtuigd, dat de wijze waarop de Utrechtse magistraat de opbrengst der voorheen kerkelijke goederen besteedde, het karakter had van Achan's zonde en een crimen laesae majestatis mocht heten. Een derde van de Utrechtse predikanten en vermoedelijk de overgrote meerderheid van de geestelijke stand buiten de stad Utrecht verwierpen deze stelling. In de tweede plaats – en dat verliest vooral Lodensteyn uit het oog –: al zijn twee zonden gelijk in wezen, daardoor zijn zij nog niet gelijk in schuld. Jezus zegt in de Bergrede, dat de doodslag reeds aanwezig is in de stille haat en dat de ontucht reeds leeft in de blik der ogen. Wie zich door dit woord voelt aangesproken, constateert met schrik, op welke weg hij zich bevindt. De mate van schuld hangt echter mede af van de afstand die men reeds op die weg heeft afgelegd.

Lodensteyn's oordeel gaat dan ook volledig mank, wanneer hij de Utrechtse overheden die in 1660 twee predikanten verbannen, gelijk stelt met Antiochus Epiphanes die de tempel ontwijdde of de Romeinen die Jeruzalem verwoestten.²⁹ Hier zijn alle nuances zoek. Dat komt doordat hij toornet tegen de *zonde* en de *zondaar* uit het oog verliest. Burman is voor hem niet een collega met wie hij in een theologisch dispuut verwickeld is, maar hij ziet in hem een valse profet, wiens welsprekendheid het gevaar van de verleiding nog vergroot.³⁰

Het verschil in karakter weerspiegelt zich in het taalgebruik. Voetius heeft een rustige betoogtrant; Lodensteyn's stijl is emotioneel met een voorliefde voor absolute tegenstellingen: *Schepselen Niet en Jezus Al*; Niet en Al, dat is: *Des werelds ydelheid en Gods Al-genoegzaamheid*. 'Het is billijk, dat alles absoluut voor God, en niets in geen deele voor de mensche selve zij'.³¹

Met enig recht kunnen wij spreken van de tolerante Voetius en de radicale Lodensteyn. Hoewel Voetius de viering van kerkelijke feestdagen als een overblijfsel van Rooms bijgeloof beschouwde, heeft hij zich bij het kerkelijk gebruik neergelegd; iets wat Anna Maria van Schurman hem later vurig verweet en wat Koelman op straffe van afzetting weigerde. In zaken die hem van ondergeschikt belang leken, wist Voetius over de geschillen heen te kijken terwille van de orde en het algemeen welzijn van de kerk. Dat hij in 1669 het Ve deel van zijn *Disputationes Selectae* mede opdroeg aan Daniël van Hengel die hem in het conflict over de

28. Het leesvers 'Sonden-gewichte' in *Uytsp.*, p. 188.

29. *Uytsp.*, p. 317 v.v.

30. *De heerlijkheid van een waar Christelijk leven*. Herdruk Urk 1978, p. 71-73 en 77-80.

31. *Uytsp.*, p. 131, 141. *Geestel. Ged.*, p. 263.

geestelijke goederen steeds had tegengewerkt, bewijst dat hij personen van zaken wist te onderscheiden.

Voetius en Lodensteyn hebben in Utrecht bijna een kwart eeuw in harmonie naast elkaar gewerkt. Wat hen verbond was rechtzinnigheid in de leer en een puriteins gekleurde vroomheid in de praktijk des levens. Een verschil in leer zou onmiddellijk zijn opgevallen en tot twist geleid hebben; zo ook een duidelijke afwijking van de Gereformeerde zede. Het verschil tussen hen ligt echter op het terrein van de godsdienstige *beleving* en deze is uiteraard individueel en verschilt van mens tot mens.

Voetius heeft een belangrijke bijdrage geleverd tot de vorming van de Gereformeerde levensstijl. In nauwe aansluiting aan Calvijn vraagt hij een evenwichtig verdeelde aandacht, enerzijds voor Gods goede schepping en anderzijds voor de verwoesting die de zonde aanricht, om tastend te komen tot een innerweltliche Askese: *in de wereld en niet van de wereld*. Naast hem is Lodensteyn een charismatische figuur met bepaalde eenzijdigheden. In hem herkent men veel van de Middeleeuwse spiritualiteit met een ascetische instelling op de wereld. Zijn denkbeelden zijn voor alle bevindelijke groeperingen op reformatorische basis, in ons land en zelfs daarbuiten, van betekenis geweest.

Evenals hun geestelijke vaders hebben Voetianen en Lodensteiners in vrede samengeleefd. Twintig jaar na Lodensteyn's dood, als Van der Hooght diens levensbericht schrijft, zijn de 'Lodensteiners' een duidelijk herkenbare groep in de Gereformeerde Kerk. Zij onderscheiden zich van hun mede-lidmaten door het bevindelijk karakter van hun vroomheid, hun op onderlinge stichting gerichte gezelschappen en hun afkeer van wereldse gebruiken en vermaken. Zo lang de belijdenis niet wordt bestreden en de kerk niet te zeer verwereldlijkt, blijven zij in de volgende eeuwen het kerkelijk instituut trouw, al vormen zij dan soms, opzettelijk of onopzettelijk, een *ecclesiola in ecclesia*.